

JE VARSTVO PTIC V INTENZIVNI KMETIJSKI KRAJINI MOGOČE?

// Katarina Denac

Večina evropskih **PRIB** (*Vanellus vanellus*) gnezdi na njivah, kjer glavčina legel propade zaradi kmetijskih del.
foto: iStock

Čeprav naslov članka zveni kot oksimoron, bistroumni nesmisel, je varstvo ptic v intenzivni kmetijski krajini nadvse resna in pereča tema. V Evropi so populacije ptic kmetijske krajine od leta 1980 upadle za 57 %. Ker je nerealno pričakovati, da se bo proces intenzifikacije kmetijstva v Evropi kmalu zaustavil ali celo obrnil, si pred problemom ne smemo zatiskati oči. Sobivanje modernega kmetijstva in ptic v primerih nekaterih vrst zahteva zgolj manjše prilagoditve kmetovanja, v drugih primerih pa so sodobne kmetijske prakse nezdržljive z dolgoročnim preživetjem vrst in bi za

njihovo varstvo potrebovali večja sklenjena območja z varstvu narave podrejenimi režimi kmetovanja. V članku se bomo osredotočili na prvo skupino.

ZAČETKI INTENZIFIKACIJE KMETIJSTVA

V času druge svetovne vojne je nastala velika potreba držav po samooskrbi s kmetijskimi pridelki, povečala pa se je tudi potreba po oskrbi vojakov na frontah z zadostnimi količinami hrane. Dvajset milijonov meščanov v Združenih državah Amerike je sodelovalo v pobudi »Victory Gardens« (vrtovi zmagoslavja), s katero jih je država pozvala, da zasadijo vrtove na svojih dvoriščih, opuščenih mestnih površinah in celo strehah stavb. Letno so tako pridelali 9–10 milijonov ton hrane, ki so jo deloma porabili sami, presežke pa pošiljali svojim vojnim zaveznikom. Kmetje so morali z manj delavci – večina je bila namreč vpoklicana v vojsko – pridelati več hrane. Z uporabo različnih tehnologij so želeli povečati učinkovitost obdelovanja zemlje in njeno donosnost. Zanašali so se predvsem na novo mehanizacijo, gnojila in pesticide, ki so takrat doživeli pravi razmah. Način kmetovanja so ponekod manj, drugod pa praktično v celoti (npr. v Sovjetski zvezi) določali državni vrhovi. Intenzifikacija kmetijstva je bila rojena.

ALI IMAJO PTICE RES TEŽAVE?

Na sestankih s predstavniki slovenskega kmetijstva je dostikrat izražen njihov dvom, da moderni načini obdelovanja zemlje res ogrožajo ptice in povzročajo njihov upad. Odgovornost za zmanj-

HRIBSKI ŠKRJANCI
(*Lullula arborea*) na
Goričkem gnezdijo
pretežno na njivah
ozirnega žita in prahi.
foto: Alen Ploj

šanje populacije ptic kmetijske krajine v Sloveniji za več kot petino v 11 letih (2008–2018) bi raje pripisali globalnim podnebnim spremembam, neugodnemu spomladanskemu vremenu ali plenilcem. Kljub temu pa so dokazi o negativnem vplivu intenzifikacije kmetijstva na ptice, druge živali in rastline številni, člankov na to temo pa je skorajda nepregledno mnogo. Ptice zaradi spremenjenih načinov kmetovanja izgubljajo gnezdišča in prehranjevališča (premena travnikov v njive, odstranjevanje omejnikov, mejic, posameznih dreves in grmov, sečnja visokodebelnih sadovnjakov). Mehanizacija jim uničuje legla, zaradi nenehnih motenj (obdelava njiv, paša) so gnezda bolj izpostavljena plenilcem in neugodnemu vremenu, pesticidi negativno vplivajo na količino in pestrost hrane, nekateri pa so neposredno strupeni tudi za ptice. Pomembna je tudi kvaliteta preostalih življenjskih prostorov ptic, na katero kmetijska stroka gleda z drugačnimi očmi kot narava. V očeh prve je namreč na Ljubljanskem barju ogromno travnikov, ki pa za ptice zaradi svoje pregnojenosti in pogostih košenj praktično niso več uporabni niti kot prehranjevališče, kaj šele gnezdišče. Videti je, da jih zahtevnejše vrste, na primer kosce (*Crex crex*) in repaljščica (*Saxicola rubetra*), sploh ne prepoznavajo več kot primerne za vzrejo svojih mladičev.

V zadnjem desetletju ali dveh je naravovarstvena stroka snovala in preizkušala nekatere rešitve za tiste gnezdilke, ki so travniška gnezdišča popolnoma ali pa v večji meri zamenjale za njive. Tovrstne rešitve zahtevajo sodelovanje z obdelovalci in lastniki zemljišč, predvsem pa angažiranje naravovarstvene stroke pri oblikovanju pravil skupne kmetijske politike, na primer kmetijsko-okoljsko-podnebnih ukrepov (KOPOP). S projektnim in prostovoljnim delom je namreč mogoče izboljšati razmere le na manjših površinah, medtem ko določila skupne kmetijske politike EU zadevajo ogromne površine in bi res lahko bistveno pripomogla k varstvu biotske raznovrstnosti v Evropi.

ZAPLATE GOLIH TAL IN CVETNI PASOVI

Poljski škranec (*Alauda arvensis*), katerega evropska populacija je v zadnjih 35 letih upadla za 53 %, slovenska pa zgolj v zadnjem desetletju za 59,7 %, je izvorno gnezdilec step, vendar pa dandanes v Evropi najpogosteje gnezdi na velikih njivah. Ker je tam njegov gnezditveni uspeh dokaj pičel, so bili prvi varstveni ukrepi usmerjeni v varstvo omejnikov – travnatih robov med njivami. To ni dalo zelenih rezultatov, saj je za robne življenjske prostore značilna velika stopnja plenjenja. Nato so znanstveniki v več evropskih državah ugotovili, da sta gnezditvena gostota in uspeh poljskega škranca ter število poskusov gnezdenja v sezoni večja na njivah z zaplatami golih tal kot na njivah brez njih. Ustvarili so jih tako, da so med setvijo večkrat za kratek čas ugasnili sejalnico. Njihova skupna površina na hektarju njive je znašala med 30 in

V **CVETNIH PASOVIH** je neprimerno večja pestrost in številčnost nevretenčarjev kot na njivah.

foto: **Jozef Kotulič** (Wikimedia Commons)

140 m²; med sezono so jih na redko porasli pleveli, v katere so škrajanci skrili svoja gnezda. Ukrep je v nekaterih državah na voljo kot del KOPOP. V Švici so za poljskega škranca oblikovali 3–10 m široke cvetne pasove, zasejane z domorodnimi eno-, dvo- in večletnimi pleveli. Škrajanci so jih uporabljali kot gnezdišče in prehranjevališče med celotno gnezditveno sezono, vendar so bili učinkoviti le, če je bilo rastje na njih nizko in redko. Podobne cvetne pasove, vendar nekoliko ožje (1–2 m), nameravamo na robovih njiv na Ajdovskem polju zasejati za črnočlega srakoperja (*Lanius minor*). Uporabili bomo seneni drobir s slovenskih travnikov. Pričakujemo, da bo srakoper pasove uporabljal kot prehranjevališče.

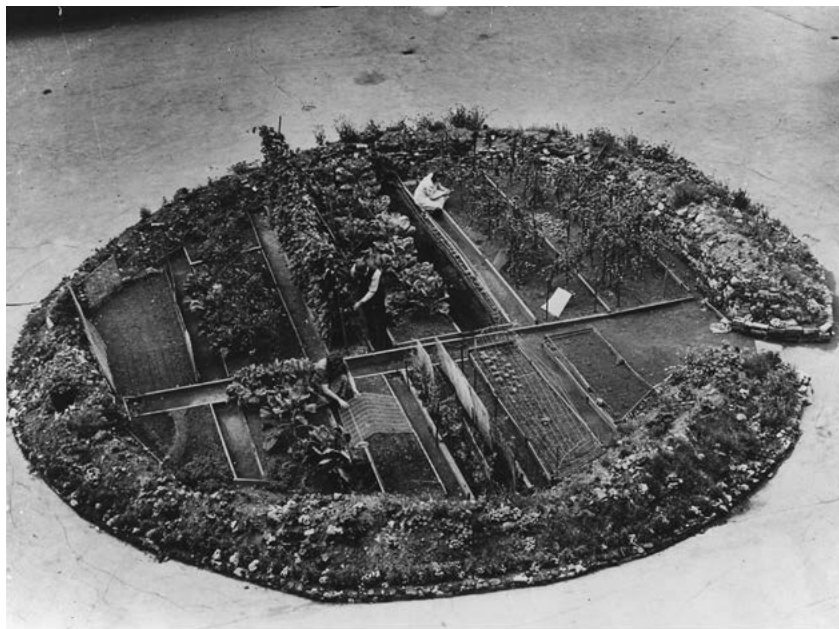
»Victory Gardens« (vrtovi zmagovalstva): Londonski par je zasejal zelenjavo v bombnem kraterju, kjer so nacisti sejali smrt (februar 1943).

foto: **Wikipedia**

Država je s plakati pozvala državljane, naj na svojih dvoriščih, opuščenih mestnih površinah in celo strehah stavb zasadijo vrtove (prevod besedila zgoraj: Sejte semena zmage! Zasadite in vzgojite svojo lastno zelenjavo!, spodaj: Vsak vrt je »tovarna streli«!)

vir: **Wikipedia**

ČRNOČELEMU SRAKOPERJU (*Lanius minor*) pomagamo z zasaditvijo mejic, setvijo cvetnih pasov in postavljanjem lovnih prež.
foto: **Alex Kotnik**

SODELOVANJE ORNITOLOGOV IN KMETOV

Sredi aprila letos smo s kolegi iz Javnega zavoda Krajinski park Goričko obiskali avstrijske naravovarstvenike, ki v Naravnem parku Mühlviertel in njegovi okolici učinkovito varujejo hribskega škranca (*Lullula arborea*). Tam gnezdi skoraj izključno na njivah ozimnega žita ali detelje, redkeje v jarem žitu. Kmetje, ki imajo na svojem zemljišču zaseden teritorij hribskega škranca, dobijo plačilo 300 € za obdobje petih let, zavezati pa se morajo, da bodo v tem času gospodarili enako kot doslej, torej brez kakršnihkoli velikih sprememb v prostoru. Kaj konkretno to pomeni? Gozdnega roba ne smejo krčiti (lahko posekajo samo posamezna drevesa), travnikov ne smejo gnojiti bolj ali kositi večkrat kot prej; če želijo zaradi vodne erozije asfaltirati kolovoz na pobočju, lahko z asfaltom prekrijejo zgolj kolesnice, medtem ko mora sredinski del ostati zatravljen ali pokrit s peskom, da se tam lahko hribski škranec še naprej nemoteno prehranjuje. Če ornitologi na njihovem zemljišču najdejo še gnezdo – pri čemer je dovolj le sum na gnezdenje, na primer opazovanje staršev s hrano v kljunu, nabiranje gnezditvenega materiala ali svarilno oga-

šanje – so kmetje upravičeni do dodatnega letnega plačila 450 €/ha. Ornitolog določi površino (praviloma gre za njivo), na kateri kmet ne sme opravljati nobenih del do določenega datuma. Ta je različen od primera do primera, saj je odvisen od faze, v kateri je najdeno gnezdo (ali ga starša šele gradita, so v njem jajca ali že mladiči). S temi ukrepi, v katere so vključili 80 % znanih teritorijev hribskega škranca, in obsežno komunikacijo s kmeti so populacijo vrste povečali skoraj za dvakrat. Avstrijski primer je za nas pomemben zaradi podobnosti s situacijo na Goričkem, kjer hribski škranec gnezdi skoraj izključno na njivah ozimnega žita ali na prahi, prehranjuje pa se tudi na ekstenzivnih suhih travnikih, kolovozih in cestnih robovih – vsepovsod, kjer je rastje nizko in redko, golih tal pa veliko. V letu 2018 smo ugotovili, da so zaradi časovnega ujemanja s kmetijskimi opravili (oranje, branje, setev, nanos fitofarmaceutskih sredstev in umetnih gnojil) njive zanj lahko ekološka past, saj sta tako propadli dve najdeni gnezdi, tretje pa se je temu izognilo za las. Poleg varstva ekstenzivnih suhih travnikov, ki smo se ga lotili v okviru projekta Gorička krajina, bo na Goričkem torej treba poiskati učinkovite in dolgoročne načine varovanja na njivah gnezdečih hribskih škrancev, pri čemer nam bodo avstrijske izkušnje v veliko pomoč.

ZASADITEV MEJIC TER POSTAVITEV LOVNIH PREŽ

Rjavi srakoper (*Lanius collurio*) za gnezdenje ne potrebuje velikih in gostih sestojev grmovja, pač pa mu zadoščajo že posamezni trnasti grmi, zasajeni ob robu travnika, pašnika, kolovoza ali njive. Zanj lahko ob robovih obdelovalnih površin postavimo tudi t. i. Benjesove mejice, to so v 1–2 m visok kup zložene odrezane veje (trnatega) grmovja. Da lažje lovi plen, postavimo še lovnne preže, 1–5 m visoke lesene kole, s katerih poletava na tla. Postavitev kolov je smiselna na meji med življenjskimi prostori z različno visokim in strukturiranim rastjem, npr. med travnikom in njivo ali med travnikom in kolovozom. Enak ukrep se je kot zelo uspešen izkazal

MEJICA v intenzivni kmetijski krajini je za ptice kot oaza v puščavi.
foto: **Katarina Denac**

Že zasaditev enega ali dveh dreves ob robu njive ali travnika pticam poveča možnosti za prehranjevanje, petje in preverjanje, ali se je varno spustiti h gnezdu.
foto: **Katarina Denac**

tudi na Ajdovskem polju za črnočelega srakoperja ter na Goričkem za zlatovranko (*Coracias garrulus*) in velikega skovika (*Otus scops*). Slednja vzporedno z izboljševanjem prehranjevalnih razmer potrebuje tudi gnezdišča, ki jih najhitreje zagotovimo s postavitvijo gnezdilnic, dolgoročno pa z zasaditvijo visokodebelnega sadovnjaka ali drevesne mejice. Te bomo za črnočelega srakoperja zasadili na Ajdovskem polju, kjer so bili v melioracijskih načrtih predvideni protivetrni pasovi do sedaj večinoma izsekani ali pa so propadli, ker zasajene drevesne vrste niso bile kos lokalnim razmeram. Prosnik (*Saxicola torquata*) je poleg poljskega škrjanca značilna gnezdilka intenzivne kmetijske krajine v Sloveniji, kar potrjujejo raziskave na Dravskem polju in Goričkem. Njegova številčnost pri nas je v zadnjih desetih letih strmo upadla, najverjetneje zaradi izginjanja drobnih elementov, ki mu v intenzivni krajini omogočajo preživetje. Tako je z nekaterih delov Goriškega izginil po opravljenih komasacijah, ki jim je sledila odstranitev že tako pičle lesne vegetacije in omejkov. Na Dravskem polju se pojavlja le na njivah, ki imajo na robu kakšen grm ali visoke steblikle (npr. osate). Prosniku bi torej lahko pomagali z ohranjanjem omejkov (po komasaciji ne bi smelo priti do združevanja več manjših njivskih parcel v eno večjo), posameznih grmov ali manjših otokov grmovja ter drevja na robu njiv in s postavitvijo nizkih lovnih prež (1–2 m) na meje med različnimi življenjskimi prostori. Pri umeščanju lovnih prež je dobro poznati sestavo lokalne favne, saj s njimi povečamo plenilski pritisk na okoliških površinah. S tem tvegamo negativen vpliv na ogrožene vrste (npr. nevretenčarje).

PRIBA JE ŠE VEDNO IZZIV

Priba (*Vanellus vanellus*) ostaja trd oreh za naravovarstvenike, čeprav je bilo v tujini razvitih in preizkušenih že več ukrepov. Poleg kmetijskih del nanjo namreč močno vpliva plenjenje. To je pogubnejše pri posamični ali v manjših skupinah gnezdečih parih, medtem ko so kolonije z vsaj petimi pari uspešnejše pri skupni obrambi svojih legel. Žal se

je na primer na Ljubljanskem barju od sredine 80ih let 20. stoletja zmanjšala ravno velikost kolonij, posledično pa je številčnost prib. strmoglavlila na okoli četrtino nekdanje. Pri nas z izjemo posameznih priložnostnih reševanj gnezd ali mladičev nimamo izkušenj z varstvom na njivah gnezdečih prib., saj sistemski ukrepi (npr. v shemi KOPOP) zanje ne obstajajo. V tujini so preskusili ukrepe, ki jih kmet lahko izpolni sam: poveča delež površin s prahom in spomladi sejanimi poljščinami (jaro žito, okopavine), ustvari cvetne pasove, kamor se lahko zatečejo mladiči po izvalitvi, in zakasni kmetijska dela vsaj do izvalitve mladičev. Nadgradnja teh ukrepov pa zahteva pomoč ornitologa, ki išče in diskretno označi gnezda, da se jim nato kmet ob obdelavi tal izogne, ali pa gnezdo začasno odstrani in ga po opravljenih delih namesti nazaj. Pomoč ornitologa je potrebna tudi pri začasnem prekrivanju gnezd s plastičnimi vedri med nanašanjem pesticidov in gnojil, nameščanju železnih kletk prek gnezda (za preprečevanje teptanja na pašnikih) ali pri ograditvi njiv z električno ograjo, ki zmanjša stopnjo plenjenja.

Veliki skoviki, zlatovranke, črnočeli srakoperji in številne druge ptice s pridom uporabljajo zanje postavljene **LOVNE PREŽE**.

foto: Gregor Domanjko

V Programu razvoja podeželja smo imeli Slovenci doslej le en ukrep, namenjen varstvu ptic, in sicer

»Habitati ptic vlažnih ekstenzivnih travnikov«

(VTR), ki je osredotočen na kosca. Bomo zmogli toliko politične volje, da se mu bodo v programskem obdobju 2021–2027 pridružili ukrepi za gnezdilke na njivah?

REŠITVE OBSTAJAJO!

Če se še enkrat ozremo na naslov članka, lahko rečemo, da varstvo ptic v intenzivni kmetijski krajini ni brezupno, ampak so nam za nekatere vrste na voljo dobre, učinkovite prakse. Če se bodo izkazale tudi v naših razmerah, jim je treba izbojevati mesto v državni kmetijski politiki. Seveda pa morajo biti finančno spodbudne za kmeta in podprte tudi s strani kmetijskih svetovalcev, ki imajo veliko vlogo pri kmetovi odločitvi, v katere ukrepe bo vključil svoje površine.

